

Коваленко Інна Ігорівна, доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9320-1773;

Кальницький Едуард Анатолійович, доцент,
доцент кафедри філософії Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

ДО ПИТАННЯ ПРО ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЖИТТЯ: ДОСВІД ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ

У статті показаний взаємозв'язок структурності та процесуальності як форм правового життя. Цей взаємозв'язок розглянутий у сутнісному та функціональному аспектах. Обґрунтована теза про інтеграцію структурності та процесуальності як форм правового життя. Здійснений аналіз права-структури та права-процесу в аспекті заданих правил/кодів, що організовують їхню інтерпретацію. Показані особливості впливу права-структури та права-процесу на хід суспільного розвитку.

Ключові слова: соціальне пізнання; некласичне розуміння права; правова онтологія.

Постановка проблеми. Сучасні багатовекторні соціально-філософські дослідження явищ та процесів правового життя обов'язково передбачають звернення до нових пізнавальних можливостей. Феноменологія як методологічна основа інтегративного праворозуміння дозволяє розширити межі сприйняття права. Крім того, феноменологія передбачає вихід у царину багатомірного опису права, в якій воно виявляється як дійсний світ права або правове життя. З іншого боку, феноменологія орієнтує на дослідження актуального права, пошук засад права у людському бутті. Звернення до теоретичних можливостей феноменологічної методології дозволяє з'ясувати першоджерела специфічної дійсності права, виявити предметну визначеність та буттєвий смисл права як регіональної онтології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній соціогуманітарній літературі широко представлені праці, присвячені обґрунтуванню процесуальності соціального буття та застосуванню сучасних методологій у розумінні структури та процесу [1–4]. Питання визначення та характеристики правової системи стали предметом спеціальних досліджень вітчизняних науковців [5–8]. Окрему групу становлять праці, в яких застосовується евристичний потенціал неklasичного праворозуміння і, зокрема, досліджується правова комунікація як фактор самоорганізації суспільства [9–11].

Водночас слід зазначити, що в сучасних філософсько-правових розвідках недостатньою мірою використовуються методологічні можливості феноменології, яка дозволяє дослідити природу процесуальності права у співвіднесенні її з процесуальністю смислоутворення. Слід також указати на те, що у переважній більшості досліджень панує підхід, який визначає правову структуру як онтологічну засаду права. Спираючись на закладену Е. Гуссерлем традицію, феноменологія права дозволяє представити право або як сукупність позачасових даностей, що передзадані суб'єкту, або як послідовність синхронних зрізів. Однак процесуальність права, його динаміка залишаються поза розглядом.

Формулювання цілей. Теоретико-методологічний потенціал феноменології дозволяє продовжити пошук онтологічних засад правового життя з урахуванням двоєдиної суті права – бути як процесом, так і структурою. Відповідно **метою** статті є аналіз взаємозв'язку структурності та процесуальності як форм правового життя.

Виклад основного матеріалу. Вирішення питання про форми буття права у сучасній правознавчій та філософсько-правовій літературі позитивістського спрямування традиційно відбувається через визначення онтологічних засад права за допомогою поняття правової системи або правової структури. Слід зазначити, що невеликою є кількість наукових праць, де робиться спроба з'ясувати змістовні відмінності між цими поняттями [12, с. 36]. У переважній більшості досліджень такі поняття не тільки не набувають додаткової визначеності, а й часто підмінюються одне одним, переходять одне в інше.

Для прикладу наведемо два визначення системи права, що належать різним авторам. У цих спробах можна вести мову про правову систему як про загальний концепт, що має спільні характерні риси: 1) право як сукупність створених державою норм, що перебуває під її охороною; 2) законодавство як форма вираження цих норм; 3) правові інституції, що здійснюють правову політику держави; 4) судова та інша юридична практика; 5) механізм правового регулювання; 6) правореалізаційний процес; 7) права, свободи і обов'язки громадян; 8) система функціонуючих у суспільстві правовідносин; 9) закон-

ність і правопорядок; 10) правова ідеологія; 11) суб'єкти права; 12) системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність та стабільність системи; 13) інші правові явища, які утворюють «інфраструктуру правової системи» [5, с. 18].

Або: «Згідно з сучасними науковими уявленнями, система права складається із взаємозв'язаних та взаємодіючих елементів – норм права, що об'єктивно впливає на побудову та розвиток системи законодавства, визначає його зміст» [13, с. 12].

Стислий огляд указаних та схожих варіантів дозволяє стверджувати, що змістовна частина визначень правової системи характеризує лише структуру права. У складі її сутнісних ознак відсутня діяльність суб'єкта права, яка виявляється через дії, контакти та відношення. Надмірно звужене визначення права може бути пояснене акцентом на значущості функціонального аспекту правової структури, а також зведенням зв'язків у суспільстві до кінцевої множини типізованих відношень. Наслідком такого бачення стає розуміння системи права не як фактично даного феномену, а як наукової моделі, що узагальнює усталені форми чинного законодавства. На таку неявну суперечність теорії права звернув увагу В. Нерсесянц, зазначивши: «...система права є доктринальною юридико-логічною моделлю для реальної практики правовстановчої діяльності, видання відповідних законодавчих та інших правостановчих актів, їхнього раціонально організованого обліку та систематизації» [14, с. 442].

Схожі тлумачення системи права є яскраво забарвленими позитивістським праворозумінням унаслідок наступного: по-перше, правовий суб'єкт опиняється поза структурою права; по-друге, оскільки деякі дослідники вважають, що структура права трансформується законодавцем (державою), то вони роблять висновок, що головним завданням при дослідженні права є з'ясування об'єктивних закономірностей системи права, підвалини яких заклав законодавець. На нашу думку, такий підхід представляє право редуковано та невинувато абсолютизує статус законодавця як онтологічної засади права.

Особливе місце у традиційних правознавчих дослідженнях онтології об'єктивного права посідають праці, в яких робиться спроба пояснити можливість існування правових процесів у жорстко структурованому просторі права. Зокрема, М. Матузов розуміє право як процес переходу простих можливостей у дійсність: «Узагалі, у правовій сфері переважно наявні юридично закріплені можливості, а не реальності: можливість певної поведінки суб'єкта; можливість вимагати від інших здійснення певних дій; можливість користуватись тим чи іншим благом; можливість задовольняти особистий інтерес; можливість стати власником, розпочати власну справу; можливість звернутися до суду, захистити свою честь, гідність, повернути збиток тощо... Правові можливості – це свого роду теперішнє, перенесене у майбуття. Увесь процес

реалізації права є процесом здійснення закріплених у ньому можливостей через вольову діяльність людей» [15, с. 18–19]. У цьому випадку основа права вбачається в уявленнях правового суб'єкта про його дії. Такі дії існують передусім як можливості, темпоральні даності. Згодом уявлення про можливі дії, пройшовши всі етапи осмислення у свідомості правового суб'єкта («тепер», ретенція та протенція), реалізуються як актуальне право або правовий процес.

Іноді право розглядається як єдність правової системи та правової дійсності. Правова дійсність розуміється як інтерсуб'єктивна соціальна дійсність у ракурсі «життєвого світу права, світу «узвичаєного», в якому екзистенціально вкорінений кожний правовий суб'єкт і в якому створюються правові смисли та інтерпретації» [16, с. 258]. Відповідно правова система виявляється як результат розумового вичленювання з правової дійсності. До її складу входить соціокультурний контекст, що дозволяє порівняльному правознавству виділяти так звані правові сім'ї – романо-германську, англосаксонську та мусульманську. Таким чином, правова дійсність витупає формою ідеалізації права, яка типізує стійкі зв'язки та відношення (правова структура), що склалися у контексті певної культури.

Наведений огляд теоретичних позицій дозволяє стверджувати, що у філософії та правознавстві поступово складаються передумови для вивчення інтеграції структурності та процесуальності як сторін правового життя. Однак слід зазначити, що наявні дослідження спрямовані радше на формування підходів до вирішення питання про онтологічні засади правового життя у зазначеному ракурсі, ніж на його вирішення. На нашу думку, обґрунтування тези про інтегральну сукупність структурності та процесуальності як сторін правового життя має здійснюватись у сутнісному та функціональному аспектах.

Сутнісний аспект дозволяє висунути такі аргументи: смислову та фактичну єдність структурності та процесуальності правового життя забезпечує правовий суб'єкт як джерело такої єдності (наприклад, суб'єкт права не може перебувати поза певною правовою інституцією або не бути учасником певного правового процесу); саме раціональна, інституалізуюча діяльність суб'єкта права забезпечує відтворення правової структури і така діяльність спрямована на підтримання або зміну соціального порядку; правовідношення та правова комунікація виступають формами, в яких правовий суб'єкт у процесі правової діяльності реалізує структуру права, що характеризують правове життя з точки зору її стійкого стану; правовий процес виявляється як дискретна сукупність феноменів правосвідомості та інституцій, які безупинно змінюються і кожен з яких відповідає певному рівню структурної організації правового життя; правова структура утворена елементами, які

є ідеалізаціями та типізаціями правових явищ і процесів, які, у свою чергу, можуть впливати на подальші зміни стану правового життя; правова структура може виконувати функцію моделі, що дозволяє не тільки з'ясувати відмінності, а й зафіксувати стан переходу від неформалізованих (сутнісних) та формалізованих даностей правового життя і навпаки (наприклад, оформлення правових цінностей у вигляді норм, установлення балансу між правом та законом тощо).

З наведеного вище випливає, що у сутнісному аспекті теза про інтеграцію структурності та процесуальності правового життя корелює з традиційною для соціальної філософії онтологічною орієнтацією «дія – структура». Суть її полягає у тому, що внутрішня організація соціального життя здійснюється через дії та виступає зовні як сукупність взаємодій та структур. Безумовно, така онтологічна орієнтація суперечить логіці «виворотного зображення» [17] класичного праворозуміння, яке характеризує діяльність людей крізь призму об'єктивації – у вигляді норм, правових установ, засобів правової легалізації тощо.

Приклад ефекту «виворотного зображення» представлений, зокрема, Е. Ерліх: «Правила людської поведінки та правила, за якими судді вирішують суперечки, – зовсім не одне й те саме, бо люди явно не завжди діють за тими правилами, які застосовуються при вирішенні суперечок... Юристи, щоправда, такі правила вважають правилами поведінки, але за цим криється явна натяжка. Вони вважають, що правила, за якими виносяться судові рішення, – це правила, за якими мають діяти люди; до такого припущення приєднується ще й нечітка ідея про те, що люди з часом все ж таки вчинятимуть згідно з тими правилами, за якими виносяться судові рішення» [цит. за: 18, с. 624]. Тим більше, як показує практика, судові рішення не завжди відповідають таким високим імперативам.

Аби здолати межі такого ілюзорного бачення, необхідний ракурс, завдяки якому за стійкістю структурного складу виявиться динаміка його елементів, а «люди будуть описані не тільки як провідники та носії процесів, а й як сили їх відтворення, реалізації, зростання» [19, с. 10]. Засвоєння такого ракурсу можливе за умови досягнення розуміння того, що, як зазначав Н. Луман, у сучасних умовах, коли норми та їхні дії не залежать від релігії, природи та соціальної структури, вони існують та діють як проекції часу. Так і слугують вони до пори, до часу, тобто до утвердження наступних норм [20, с. 78]. Таким чином, у такому ракурсі право-структура є процесуального, а право-процес породжує інваріантні сполучення елементів у вигляді структури.

Іншими словами, правове життя виявляється у свідомості правового суб'єкта як сукупність процесів. Нерегулярності правового життя сприйма-

ються як такі завдяки активному конституюванню правових смислів, які існують у формі процесу з інтенціональною структурою. Однак, незважаючи на постійну мінливість правового життя, правовий суб'єкт має інтенціональне поле постійної присутності у ньому. Деякі інтенції він утримує у пам'яті, деякі спрямовує у майбуття. Але ефект присутності готує підґрунтя для інтенціонального виділення елементів і зв'язків, які, врешті-решт, утворюють фікцію позачасової правової структури.

З позиції функціонального аспекту доказ тези про інтеграцію структурності та процесуальності як іпостасей правового життя показує, що розрізнення таких сторін виникає внаслідок накладання їх одна на одну. Право-процес – це стан зміни правового життя, перехід його від однієї стадії до іншої. Право-процес залучений до структури правових процесів як деякий прорив, стрибок, що тягне за собою якісну перебудову сприйняття їх, а також форм та засобів реалізації.

Першим критерієм розрізнення можна вважати опис функцій, які виконують у суспільстві право-структура та право-процес. Правове життя, розглянуте з точки зору його структурних властивостей, покликане фіксувати напруження у суспільстві та редукувати складність до «нормального» стану. Право-структура упорядковує та регулює розмаїття соціальних відносин, створюючи умови для синхронізованого, універсального розуміння суспільних цінностей.

Право-процес актуалізує смисли правового життя, а його головна функція полягає у підтримці очікувань усіх учасників комунікації. Оскільки він не акумулює знання про можливі конфлікти, то й не попереджає їхню появу. Незгоди учасників конфлікту сприяють виробленню необхідної вибірковості, роблять можливим відтворення та вдосконалення комунікації, їхню об'єктивізацію у тих чи інших структурах. У концепції права Н. Лумана таке положення конкретизоване наступним чином: «...Право використовує можливість конфлікту з метою генералізації очікувань; до того ж саме у ньому право знаходить елементи динамізму, який дозволяє системі еволюціонувати, адаптуючись за допомогою нових очікувань до змін суспільного оточення» [20, с. 74–75].

Другий критерій порівняння права-процесу та права-структури стосується наявності заданих правил або кодів опису нормативності. Стосовно права-структури код виявляється тотожним логічній схемі процедури встановлення факту законності або незаконності. У праві-процесі, особливо в умовах девальвації правових цінностей, код законне/незаконне змінюється кодом причетності/непричетності до інститутів влади та джерел розподілу матеріальних благ.

Третя характеристика стосується впливу права-структури та права-процесу на хід суспільного розвитку. Якщо право-процес є ключовим фактором позитивних або негативних змін у суспільстві, то право-структура може як стимулювати, так і блокувати його розвиток.

Для запобігання звинувачень в еkleктичному змішуванні різних іпостасей права (структурності та процесуальності) слід уточнити, що для феноменології неприйнятною є логіка заперечення суджень, які виключають одне одного. Така логіка притаманна класичній раціональності, зокрема, властивому їй допущенню лінійності процесів оточуючого світу. У лінійній логіці дещо має бути причиною, а інше – наслідком, дехто має позиціонувати себе як суб'єкта, а інший – як об'єкт, дещо має відрізнитись стійкістю, а дещо – динамікою тощо. У процесі феноменологічного пізнання визначальною є настанова на інтегративне сприйняття дійсності, результатом якого має стати смисловий конфігурат, за допомогою якого здійснюється моментальне схоплення-відтворення дійсності в усій її багатоаспектності.

Саме таку настанову реалізує Г. Гурвич у праці «Філософія та соціологія права», стверджуючи, що регулярність та закономірність змін може бути встановлена для соціального життя тільки на макросоціологічному рівні. Однак регулярні правила змін не можна вважати законами еволюції через високий ступінь невизначеності, яка характеризує соціальну та особливо правову дійсність. Не дивлячись на те, що соціологія права готова запропонувати перелік регулярних правил перетворення правових інститутів, усі вони мають силу тільки для змін права у певних типах суспільств. Тому, аби не видавати бажане за остаточні висновки, Г. Гурвич пропонує обмежитись висуванням робочих гіпотез у вигляді опису факторів регулярностей у перетвореннях, що відбуваються у житті права [21, с. 766–767].

Слід зазначити, що останнім часом у філософській та юридичній літературі окреслено напрям досліджень, пов'язаних з розробкою синтетичних категорій, які конкретизують зв'язку структурності та процесуальності у праві. З-поміж таких понять особливе місце належить поняттю правового життя, орієнтованого на здолання непродуктивного протиставлення права-структури та права-процесу. Оскільки неможливо представити форму життя, яка не прагнула б до розвитку та зростання, то правові процеси складають найбільш активну сторону такої єдності. Вони проявляються як процеси розвитку, виробництва, пульсації, прогресу та регресу. Правова структура є «розумом» правового життя, що відповідає за формування її своєрідного імунітету, який створює умови для нейтралізації та витіснення негативних правових явищ (правопорушення, зловживання та іншої «злорякісної юридичної пухлини») [22]. У такому контексті право-структура виявляється як внутрішньо організована, динамічна цілісність, що складається з процесів та дій.

Поряд із поняттям правового життя інтегративне спрямування вирізняє такі поняття, як «правова творчість» та «правова комунікація». Так, наприклад, правотворчість виявляється як необхідна умова розвитку правового життя, його динамічний момент. Під правотворчістю у такому випадку слід розуміти вид соціальної діяльності, що реалізується як процес. Його рушійними силами або суб'єктами правотворчості є не тільки держава, а й інші суб'єкти права – депутати та виборці, законослухняні та не законослухняні громадяни, судді, присяжні тощо. Звичайно, визначальна роль держави не може бути піддана сумніву, але вона не наділена такою роллю «творця» права першопочатково, і стає ним тільки тією мірою, якою вдається реалізувати законопроекти на практиці.

Як уже зазначалось, правотворчість представлена широким складом суб'єктів, що дозволяє охарактеризувати її як суб'єктивний бік правового життя. Відмінною рисою суб'єктів правотворчості є здатність до особистого або адміністративного розсуду. Під розсудом розуміється в цьому випадку вибір певної мети та засобів її досягнення, можливість виражати свою волю та приймати рішення незалежно від волі інших осіб. Підкреслимо, що потенціал розсуду виражається не тільки у вільному прийнятті рішень, а й у втіленні їх на практиці. Наприклад, у межах існуючого житлового законодавства громадяни на свій розсуд можуть різними засобами реалізовувати свої права і породжувати правові явища (іпотечний кредит, заповіт, судовий позов тощо). Іншою відмінною рисою розсуду є його інтелектуально-вольовий характер, орієнтація на доцільність та результативність.

Відсутність таких складових, як осмисленість та здатність до особистого й адміністративного розсуду, викривляють суть правотворчості, перетворюють її на руйнівну силу. Правотворчість узагалі виявляється як процес пошуку рішень та відповідних дій. Проте їхня кон'юнкція не обов'язково має відповідати правильним формам силогізму. Правотворчість більшою мірою відповідає принципам символізації, яка передбачає, що нове народжується або як заперечення, або як варіативне сполучення старих умов. Тому спрямованість та ступінь активності правотворчості перебуває у прямій залежності від складності та швидкості процесів, що відбуваються у суспільстві. Це виражається не стільки в кількості виданих законів та поправок до них, скільки в якості питань, що в них розглядаються. Можна вважати, що той або інший правовий акт може характеризуватись як явище правотворчості, якщо він відображає смисл процесів, що відбуваються в суспільстві.

Слід зазначити, що закономірністю сучасного законодавства є розвиток так званих «недержавних» або «змішаних» форм. Їхня диспозитивність, як невід'ємна ознака будь-яких норм, дедалі частіше перетворюється на приховану імперативність. А пропоновані ними «рекомендації» виявляються

у дійсності найбільш ефективними та єдино можливими засобами вирішення тих чи інших правових казусів. Головна перевага «недержавного сектору нормотворчості» полягає у тому, що такі норми не потребують процедури визнання їх недійсними, оскільки здійснення їх відбувається добровільно. Так, наприклад, дедалі частіше у галузі фінансового, торгового, міжнародного права, права інтелектуальної власності нормам слідують доти, поки вони успішно регулюють ті або інші відносини, і від них відмовляються, коли актуальна, передусім економічна ситуація, робить таку норму неприйнятною.

Наведені вище міркування показують, що правові структури спрямовані на об'єктивацію, а процеси правового життя пов'язані з суб'єктивацією, тобто із застосуванням суб'єктивних свобод, у тому числі й свободи держави як квазісуб'єкта. Як влучно зазначає І. Невважай, «життя є реальністю, якою живуть, яку проживають. Воно не може бути чимось зовнішнім щодо суб'єкта правового життя» [23, с. 40]. Ствердження суб'єкта як засади, принципу існування та мети правового життя передбачає визнання множинності позицій суб'єктів права, розмаїття видів та типів породжуваних ними комунікацій.

Поняття правової комунікації порівняно нещодавно з'явилося у пострадянській філософії права. Зарубіжні дослідники вдалися до його використання наприкінці ХХ ст. водночас із появою теорій комунікації та комунікативної дії (Ю. Хабермас, А. Щюц, П. Бурдье, Н. Луман, Ж. Дерріда та ін.).

Передумови інтересу до проблеми комунікації склались у феноменології Е. Гуссерля. Його вчення про життєвий світ та принцип інтерсуб'єктивності не сполучаються з класичною лінійною моделлю комунікації, яка передбачала адекватне передання інформації від адресата до адресата. Життєвий світ у розумінні Е. Гуссерля – це світ для нас, який необхідним чином передзаданий суб'єкту та являє собою універсальне поле для дійсної або можливої практики. Життєвий світ не співпадає з буттєвим статусом речей, він містить допредикативні істини, цілепокладання, життєві проекти. Крім власного досвіду одиничного суб'єкта, життєвий світ представлений сприйняттям інших суб'єктів. Визнання передзаданої соціальності суб'єкта дозволило послідовникам Е. Гуссерля створити вчення, в якому комунікація визначалась як спосіб існування життєвого світу та форма інтерсуб'єктивності.

Відповідно до філософського розуміння комунікації А. Поляков пропонує трактування правової комунікації. Згідно з нею право утворює таку систему відносин, «суб'єкти якої на основі інтерпретації різних соціально легітимних правових текстів нормативно взаємодіють між собою шляхом реалізації прав та обов'язків, що вони їм належать» [16, с. 109]. На нашу думку, пропонуване таким визначенням звуження простору правової комунікації до рамок легітимності має бути скореговане розумінням багатоаспектності правового життя й розмаїттям стратегій суб'єктів права.

Німецький філософ К. Зельман розглядає право як комунікацію (спілкування) стосовно соціальних очікувань. При цьому «вони мають стабільно утримуватись крізь певний часовий простір, тобто підтримуватись за допомогою очікуваного консенсусу третьої особи, і вони мають бути зменшені за змістовною складністю, наприклад, за допомогою організації на соціальні ролі» [24, с. 153]. Комунікація без суб'єктів або комунікація з приводу заздалегідь неповних очікувань, ймовірно, є прийнятними для оперативного зв'язку за допомоги сучасних технологій. Однак правова комунікація має бути надлишковою, нюансованою розмаїттям смислів.

У зв'язку з цим більш продуктивною виявляється комунікативна теорія Ю. Хабермаса, в якій комунікація розглядається як процес, що конститує людську суб'єктивність – комунікативний розум. Якщо в процесі самозбереження людина актуалізує інструментальний розум, що враховує відмінності між її самістю та зовнішнім оточенням, то комунікація формує комунікативний розум, орієнтований «на символічно структурований життєвий світ, який конститується в інтерпретаційних успіхах його учасників, відтворюється через комунікативну дію» [25, с. 62]. При цьому процеси збереження та комунікації не слід протиставляти, оскільки комунікативному розуму важливо зберегти те, що має бути збережене для успішної комунікації.

Отже, в інтегративному смислі під правовою комунікацією, що відбувається в контексті правового життя, розуміється інтерсуб'єктивна взаємодія. Вона являє собою узгоджене тлумачення ситуації та досягнення взаєморозуміння, що є результатом раціонального (критичного) опанування ситуації. Визнання правової комунікації як форми прояву правового життя передбачає створення умов для розвитку суспільного діалогу, прогнозування прийняття рішень з позицій різних учасників комунікації. При цьому слід урахувати те, що чим складнішими є процеси, що відбуваються у правовому житті, тим гостріше відчувається потреба у розвитку правової комунікації.

Правове життя, розглянуте як система правових комунікацій, показує, що воно не може бути локалізоване в жодному елементі структури права, але й також не може бути представлене як чиста тривалість, бо являє собою єдність права-структури та права-процесу. Така єдність виявляється в усіх можливих ситуаціях правової комунікації – у взаємодії суб'єктів – носіїв прав та обов'язків, в інтерпретації текстуальних форм об'єктивації права, у здійсненні правосуддя як зіткнення горизонтів розуміння учасників процесу, у поведінці, яка обґрунтовує або заперечує справедливість норм на практиці, у специфічному способі передання інформації у вигляді договору, обіцянки, наказу, заповіту тощо.

У кожному з цих випадків правова комунікація виявляється як основа та умова відтворення того чи іншого процесу. Разом з тим для реалізації своїх

функцій вона має певну структуру, містить організаційні правила та норми, виявляється у свідомості правових суб'єктів як усталена в культурі форма соціальної взаємодії.

Наведений опис правового життя дозволяє відмовитись від локалізації його у законах, нормах, правовідносинах тощо. Воно може бути представлене як такий феномен, в основі якого перебуває процес породження смислів, що утворюють єдність соціально-значущих та особистісно-значущих орієнтирів діяльності суб'єкта права. Те, що смисли проявляються та відтворюються як специфічна, тривала у свідомості активність суб'єктів права, визначає правове життя як темпоральну структуру. Тобто таку структуру, яка може набути стабільності тільки у постійній динаміці, у процесі заміщення одних елементів іншими новими елементами. Таким чином, інтеграція права-структури та права-процесу означає їхню сутнісну єдність за наявності функціональних відмінностей: право-структура є процесуальною, а право-процес породжує інваріантні сполучення елементів у вигляді різних структур.

Оскільки метою розробки будь-якої методології, у тому числі й феноменологічної, є застосування її до дослідження актуальних проблем пізнання та практики, то отримані висновки на наступному кроку дослідження слід використовувати як теоретичні засади для опису процесів, що відбуваються у сучасному українському суспільстві.

Висновки. Аналіз теоретико-методологічної аргументації припущення про процесуальність правового життя дозволяє стверджувати, що процес не є його абсолютною субстанцією. Феномен правового життя виявляє й структурні властивості, які, проте, існують тільки у процесуальному вимірі. Наявність онтологічної дихотомії процес/структура в описах правового життя обумовлена фрагментарністю соціального існування. Правова структура – це образ віртуального порядку, що склався у суспільстві. Він реалізується у формі процесу у практиці правового суб'єкта. У свою чергу, опис правових процесів передбачає урахування інтенціональних структур, що відповідають за виразність та стійкість їх сприйняття. Таким чином, вирішення проблеми пошуку онтологічних засад правового життя полягає у досвіді інтегративного опису права та виділенні у цілісності правового життя двох взаємопов'язаних засад: право-структури та право-процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Штомка П. Социология социальных изменений. Москва: Аспект Пресс, 1996. 414 с.
2. Валлерстайн И. Мир-системный анализ. URL: <http://www.nsu.ru/filf/rpha/papers/geoecon/waller.htm> (дата звернення: 09.01.2018).

3. Луман Н. Общество как социальная система. Москва: Логос, 2004. 232 с.
4. Трансформаційні процеси у соціальній сфері. Київ, 2003. 140 с.
5. Оніщенко Н. М. Правові системи: проблеми теорії: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 362 с.
6. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 199 с.
7. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. Харків: Право, 2008. 728 с.
8. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія. Харків: Право, 2011. 552 с.
9. Токарська А. С. Правові аспекти суспільної комунікації: монографія. Львів: ЛьВДУВС, 2008. 188 с.
10. Токарська А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2008. 38 с.
11. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія. Львів: ПАІС, 2008. 212 с.
12. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 1991. 133 с.
13. Кононов А. А. Общенаучная система права. *Правоведение*. 2003. №3. С. 12–21.
14. Нерсесянц В. С. Общая теория государства и права. Москва: Юристь, 1999. 539 с.
15. Магузов Н. И. Актуальные проблемы теории права. Саратов: Саратов. гос. акад. права, 2004. 510 с.
16. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2017. 467 с.
17. http://modernlib.ru/books/kemerov_vyacheslav_evgenevich/vvedenie_v_socialnuyu_filosofiyu/read/ (дата звернення: 03.05.2018).
18. Антология мировой правовой мысли: в 5 т. Т. III: Европа. Америка: XVII–XX вв. Москва: Мысль, 1999. 829 с.
19. Кемеров В. Е. Концепция радикальной социальности. *Вопросы философии*. 1999. №7. С. 13–14.
20. Посконина О. В. Никлас Луман о политической и юридической подсистемах общества. Ижевск: Изд-во Удмурт. гос. ун-та, 1997. 122 с.
21. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные произведения. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2004. 847 с.
22. <http://ecsosman.hse.ru/data/184/333/1217/006mALXKO.pdf> (дата звернення: 06.05.2018).
23. Невважай И. Д. Социально-философские основания концепции правовой реальности. *Философско-правовая мысль*. Санкт-Петербург; Саратов: Науч. кн., 2002. Вып. 4. С. 38–51.

24. Зельман К. Философия права. Владивосток: Право-Политика-Закон, 2003. Вып. 4. 200 с.
25. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия. *Вестник МГУ. Серия 7, Философия*. 1993. №4. С. 43–63.

REFERENCES

1. Shtomka P. (1996). *Sotsiologija sotsial'nyh izmenenij*. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
2. Vallerstajn I. Miro-sistemnyj analiz. URL: <http://www.nsu.ru/filf/rpha/papers/geoecon/waller.htm>
3. Luman N. (2004). *Obschestvo kak sotsial'naja sistema*. Moskva: Izdatel'stvo "Logos" [in Russian].
4. *Transformatsiini protsesy u sotsialnii sferi* (2003). Kyiv: NAN Ukrainy In-t ekonomiky [in Ukrainian].
5. Onishchenko N. M. (2002). *Pravovi systemy: problemy teorii: monohrafiia*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Khaustova M. H. (2005). *Natsionalna pravova systema za umov rozbudovy pravovoi demokratychnoi derzhavnosti v Ukraini. Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. *Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy : u 5 t. T.1 : Metodolohichni ta istoryko-teoretychni problemy formuvannia i rozvytku pravovoi systemy Ukrainy* (2008). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Udovyka L. H. (2011). *Transformatsiia pravovoi systemy v umovakh hlobalizatsii: antropolohichni vymir: monohrafiia*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Tokars'ka A. S. (2008). *Pravovi aspekty suspil'noi komunikacii*. L'viv: L'vDUVS [in Ukrainian].
10. Tokars'ka A. S. (2008). *Pravova komunikacija v konteksti postklasynogo pravorozuminnja. Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Balynska O. M. (2008). *Pravova komunikatsiia: verbalno-bikheviorystskyi pidkhid*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
12. Tyunova L. B. (1991). *Sistemnyye sviazy pravovoi deistvytelnosti*. Sankt-Peterburh: Yzd-vo SPbHU [in Russian].
13. Kononov A. A. (2003). *Obschenauchnaya sistema prava. Pravovedenie – Legal science*, 3, 12–21 [in Russian].
14. Nersesyants V. S. (1999). *Obschaya teoriya gosudarstva i prava*. Moskva: Yurist [in Russian].
15. Matuzov N. I. (2004). *Aktualnyye problemy teorii prava*. Saratov: Sarat. gos. akademiya prava [in Russian].
16. Polyakov A. V., Timoshina E. V. (2017). *Obshchaya teoriya prava*. Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbGU [in Russian].

17. http://modernlib.ru/books/kemerov_vyacheslav_evgenevich/vvedenie_v_socialnuyu_filosofiyu/read/ 3.05.2018.
18. Antologiya mirovoy pravovoy mysli (1999). V 5 t. T. III. Evropa. Amerika: XVII–XX vv. Moskva: Mysl [in Russian].
19. Kemerov V. E. (1999). Kontseptsiya radikalnoy sotsialnosti. *Voprosy filosofii*. – *Problems of philosophy*, 7, 13–14 [in Russian].
20. Poskonina O. V. (1997). Niklas Luman o politicheskoy i juridicheskoy podsystemah obschestva. Izhevsk: Izd-vo Udmurtskogo gos. un-ta [in Russian].
21. Gurvich G. D. (2004). Filosofiya i sotsiologiya prava: Izbrannyye proizvedeniya. Sankt-Peterburg: SPbGU [in Russian].
22. <http://ecsocman.hse.ru/data/184/333/1217/006mALXKO.pdf>
23. Nevvazhay I. D. (2002). Sotsialno-filosofskiye osnovaniya kontseptsii pravovoy realnosti. *Filosofsko-pravovaya mysl – Philosophical and legal thought*, issue 4, 38–51. Sankt-Peterburg. Saratov: Nauchnaya kniga [in Russian].
24. Zelman K. (2003). Filosofiya prava. Vladivostok: Izd-vo «Pravo-Politika-Zakon» [in Russian].
25. Khabermas. Yu. (1993). Teoriya kommunikativnogo deystviya. *Vestnik MGU – Bulletin MGU*, issue. 7, *Filosofiya*, 4, 43–63 [in Russian].

Коваленко Инна Игоревна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина;

Кальницкий Эдуард Анатоліевич, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина;

К ВОПРОСУ ОБ ОНТОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВАНИЯХ ПРАВОВОЙ ЖИЗНИ: ОПЫТ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ

В статье показана взаимосвязь структурности и процессуальности как форм правовой жизни. Данная взаимосвязь рассмотрена в сущностном и функциональном аспектах. Обоснован тезис об интеграции структурности и процессуальности как форм правовой жизни. Осуществлен анализ права-структуры и права-процесса в аспекте заданных правил/кодов, организующих их интерпретацию. Показаны особенности влияния права-структуры и права-процесса на ход общественного развития.

Ключевые слова: социальное познание; неклассическое понимание права; правовая онтология.

Kovalenko Inna Ihorivna, Candidate of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine;

Kalnytskyi Eduard Anatoliiovych, Candidate of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine

ON ONTOLOGICAL FOUNDATIONS OF LEGAL LIFE: EXPERIENCE OF PHENOMENOLOGICAL REASONING

Problem setting. *Contemporary multi-vector socio-philosophical studies of the phenomena and processes of legal life imply the involvement of new cognitive abilities. Phenomenology as the methodological grounds of integrative legal awareness enables to expand the limits of law understanding. In addition, phenomenology implies transition into the field of multi-dimensional law description, where it appears as a real legal world or legal life, focuses on researching valid law, seeking legal bases in human existence. Addressing theoretical capacities of phenomenology makes it possible to find the sources of the specific reality of law, show object denotation and existential sense of law as regional ontology.*

Recent research and publications analysis. *In modern social philosophy there are a number of works devoted to law studies within the paradigm of non-classical rationality. Nevertheless, though phenomenological methodology is used rather actively, domestic philosophy of law is not yet rich in the surveys, enabling, in particular, to find out the features of ontological foundations of legal life as the law sense configurate.*

Paper objective. *The study of ontological foundations of legal life by distinguishing between two interrelated forms in the integral legal life: law structure and law process.*

Paper main body. *The paper considers the interrelation of structural and procedural features as the forms of legal life.*

Essentially, the following arguments are provided: the source of conceptual and actual factual integrity of the legal life structure and process is a legal entity, and its institutionalized activity aimed at supporting or changing the social order; ensures the reproduction of legal structure; legal activity of the entities is in the form of legal relations and legal communication; since the legal process is a discrete totality of continuously changing phenomena of legal consciousness and institutions, each of them naturally conforms to a specific level of hierarchical organization of legal life; legal structure performs two functions for legal process: selective function, aimed at inclusion/exclusion of facts and events of legal life into the legal process, and differentiation, or distinctive, function of its formal and essential realities.

Functionally, proving the thesis on the integration of structure and process as the forms of legal life imply that the difference between these features is manifested in the fact that the law structure and law process do not coincide in norm description coding. Therefore,

it was demonstrated that the law, considered from the viewpoint of its structural properties, is designed to record tension in the society and reduce the complexity to «normal» state. The law process activates senses of legal life, but it does not accumulate the knowledge of potential normative conflicts thus not preventing them.

Further analysis of the law structure and law process referred to the given rules or codes, organizing their interpretation. It was shown that in the law structure the code appears to be identical to the logical scheme of the procedure of establishing the fact of legality/illegality. In the law process, especially under the conditions of devaluating rule-of-law principles, legality/illegality code is substituted with the code of involvement/non-involvement in governmental institutions and the sources of wealth distribution.

The third feature is related to the specifics of the law structure and law process influence on public development. It was found that if the law process is the key factor of positive and negative changes in the society, the law structure may either promote or impede its development.

Conclusions of the research. *Thus, the integral whole of the law structure and law process means their essential unity despite functional differences: law structure is procedural and law process generates invariant combinations of elements as various structures.*

Keywords: *social cognition; non-classical law awareness; legal ontology.*

